

כורה פחם מפויח ומיוזע עבד במכרה תת-קרקעי באנגליה כדי להוציא את החומר השחור מהאדמה ולפתע התרחשה מפולת של פחם והוא נפצע קשה. אחרי חצי שנה של ניתוחים וכאבים, ניגש אליו הרופא כדי לעדכן על המשך הטיפול. "יש לי בשבילך שתי בשורות, אחת טובה ואחת רעה. בשורה אחת היא שלא תוכל לעולם לחזור לעבודת הכרייה".

– "מעולה, אמר הכורה, זאת הבשורה הטובה, ומהי הרעה"...

יש מושגים שחלפו מהעולם. הם נראים כל-כך רחוקים עד שאי אפשר להבין כיצד האנושות הייתה יכולה להסכים להם. כך הוא למשל מושג "העבדות". הנה יהודי מתחיל את היום בברכה: "שלא עשני עבד". אך רובנו לא עוצרים לחשוב על מה בדיוק מודים ומברכים. מה פתאום שאהיה עבד?

קשה להאמין, אבל לא הרבה זמן חלף מאז אותן תקופות בה **חיים של אנשים היו פשוט רכוש בידי אנשים אחרים**. כן, היו הרבה מאוד אנשים בעולם שהיו לא יותר מ"בהמות משא" ו"מכשירי עבודה" בידי אנשים אחרים. ולא מדובר רק על אירועים היסטוריים שהתרחשו לפני אלפי שנים, כמו בארץ מצרים, בה היו היהודים רכוש עלוב של המלך ופרעה העביד אותם בעבודות כפייה.

עד מאות השנים האחרונות נהגה העבדות בכל העולם ורק לפני 150 שנה! פרצה "מלחמת האזרחים" באמריקה הגדולה בהובלתו של הנשיא לינקולן, על רקע העובדה ש-11 מדינות מהדרום סירבו להפסיק את מדיניות העבדות. החוק האמריקאי התיר לייבא אנשים מאפריקה, כאלו שבדרך כלל **נחטפו משם בכוח** והובאו לאמריקה להיות עבדי עולם בעבודות משפילות, ורק לאחר מלחמה עקובה מדם שנמשכה חמש שנים (והירצחו של הנשיא לינקולן) – הופסקה העבדות.

וכאן מגיעים אל פרשת השבוע. הדבר הראשון שעושה התורה אחרי מתן תורה הוא לחולל מהפכה בתחום העבדות. התורה מורה על **הגבלת תקופת העבדות והענקת זכויות סוציאליות נרחבות לעבדים**. כיום הדברים נשמעים מובנים מאליהם, אך עלינו לבחון אותם על רקע התקופה ולהבין את החשיבה המהפכנית הכרוכה בהם אודות "כבוד האדם" שנברא בצלם האלוקים.

פרשת "משפטים", הפרשה הראשונה אחרי מתן תורה, פותחת עם דיני "עבד עברי". התורה קובעת סדרת דינים בנוגע לזכויות העבד: א. אי אפשר להכריח אדם להימכר לעבד. בניגוד למה שקרה במצרים בה המלך כפה את היהודים לעבוד תחתיו, ההלכה היא כי אדם שהגיע לפת-לחם ואין לו איך להתקיים, יכול **לבחור מרצונו הטוב** להימכר לעבד ואז הוא מקבל בכבוד את כל צרכיו מהאדון.

אפשרות שנייה להפוך לעבד היא אדם נחות **שגנב ואין לו מה לשלם**, וכאן קובעת התורה כי במקום לשלוח את הגנב לבית סוהר לעשרים שנה ושם מצבו רק יתדרדר (או לקצוץ לו את הידיים כפי שהיה נהוג במשטרים חשוכים), תמורת זאת הוא מקבל 'תכנית שיקום'. הוא נמכר לעבד בבית יהודי נרמלי ושם שומר על כבודו ויצרנותו, ועובד אצל בעל הבית ובתמורה מקבל את כל צרכיו בכבוד.

ב. הלכה שנייה - וכאן מגיע החידוש המרכזי של הפרשה: זמן העבדות הוא קצוב: **שש שנים בלבד**. כך שהעבד הוא כעין "שכיר" לשש שנים וכך מכנה אותו התורה בפרשת בהר: "כשכיר וכתושב".

יתירה מכך: עבד שבחר להישאר בבית האדון אחרי שש השנים, משום שהוא אוהב את בית האדון או את השפחה הכנענית שניתנה לו לאישה ואת ילדיו הכנעניים שנולדו שם, עובר תהליך משפיל של רציעת האוזן, הכול במטרה להפגין את העובדה שהוא בוחר בדבר מאוס בתכלית: להישאר עבד.

1. שמות כא: ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם: כי תקנה עבד עברי – שש שנים יעבוד ובשביעית ייצא לחופשי חנם... ואם אמר 'אמר העבד אהבתי את אדוני את אשתי ואת בני, לא אצא חפשי' -

והגישו אדוניו אל האלהים [הדיינים] והגישו אל הדלת או אל המזוזה ורצע אדוניו את אזנו במרצע ועבדו לעלם. **רש"י**: אמר רבן יוחנן בן זכאי: אוזן ששמעה בהר סיני 'לא תגנוב' והלך וגנב – תרצע, אוזן ששמעה 'כי לי בני ישראל עבדים' והלך וקנה אדון לעצמו – תלקה.

עוד הלכה חשובה ראויה לציון: גם בתוך שש השנים עצמם, העבד יכול להשתחרר לחופשי בכל רגע נתון אם ימצא מי שישלם עבורו את הדמים ששילם האדון.

ג. הלכה שלישית: העבד זכאי לזכויות סוציאליות מפליגות, עד כדי כך שהגמרא אומרת כי "כל הקונה עבד – קונה אדון לעצמו". האדון חייב לפנק את העבד בדיוק כמו שדואג לעצמו.

רמב"ם עבדים א,ז: עבד עברי - אסור לעבוד בו בפרך ... זו עבודה שאין לה קצבה או שאינו צריך לה ... אסור להעבידו בדברים בזויים כגון להוליך אחריו כליו לבית המרחץ או לחלוץ לו מנעליו ... אינו נוהג בו אלא כשכיר, שנאמר: 'כשכיר כתושב יהיה עמך'.

ספרא פרשת בהר: 'כשכיר כתושב יהיה עמך' - עמך במאכל, עמך במשתה ... שלא תהא אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על מוכין והוא על התבן.

עד כאן דובר על עבד עברי. בהמשך הפרשה מצווה התורה את דיני "עבד כנעני". אדם שאינו מעם ישראל שחפץ מרצונו הטוב להימכר לעבדות בבית היהודי – נמכר לכל חייו. אך גם בעניין הזה מחוללת התורה מהפכה על הנהוג באותם ימים: העבד יכול להשתחרר בכל רגע נתון אם השיג כסף לפדות את עצמו, וכן אסור לבעל הבית לפגוע בו והוא יוצא לחופשי על פציעות חמורות.

וכאן עולה שתי שאלה גדולות שמעסיקות את המדרש וחשובי המפרשים לדורותיהם: א. מה הקריטריות לעסוק בדינים הללו מיד לאחר מתן תורה? האם לא היה ראוי יותר שהדין הראשון אחרי המעמד הנשגב בהר סיני יהיה במצוות חשובות כמו שבת, תפילין ויום כיפור?

במיוחד שהדינים הללו לא היו רלוונטיים כלל באותה נקודת זמן. בני ישראל יצאו ממצרים עשירים מאוד, וגם כל צרכיהם סופקו ישירות מהשמיים. כך ששום אדם לא הגיע לפת לחם ונזקק למכור עצמו לעבדות. באותה מידה לא היה בנמצא גנב כזה שלא היה לו מה לשלם בגניבתו.

מדרש אגדה משפטים כא סימן ב: למה פתח במשפט עבד עברי?

ליקוטי שיחות טז/253: במצב של עשירות כמו שהייתה אז, לא הייתה שייכת מציאות שיהודי יפוך להיות עבד - שזה נעשה מצד עניות. הערה 19: ואף שיכול להיות עבד עשיר, כגון שעבר על 'לא תחמוד' ובא לגנוב, אמנם לא שכיח שאין לו לשלם הקרן בעשירות ביזת מצרים והים.

ב. עוד שאלה חשובה: מדוע עבד שבוחר מרצונו להישאר כעבד נענש בעונש משפיל של רציעה, דבר שלא מצאנו כמותו בשום עבירה אחרת?

ובקיצור: מהו המסר המהפכני והמרכזי מאחורי זכות (ומצוות) העבד לצאת לחופשי אחרי שש שנים?

ב. למען האמת, השאלה מעניינת הרבה יותר: ישנו דיון ידוע במפרשים ביחס לכללות פרשתנו, "משפטים", מתי בדיוק היא נאמרה. הפרשה הקודמת עסקה במתן תורה בשישי בסיון, ואילו הפסוקים האחרונים בסוף פרשת משפטים מדברים על היום שלמחרת מתן תורה, בו ה' אמר למשה עלות להר סיני לקבל הלוחות. וכאן לא ברור מתי נאמרה כל פרשת משפטים שנמצאת בתוכם?

הרמב"ן סובר כי היא נאמרה עוד באותו יום של מתן תורה.

2. רמב"ן כד, א: הפרשיות כולן באות כהוגן. כי אחרי מתן תורה, **מיד בו ביום**, אמר ה' אל משה 'אתם ראייתם כי מן השמים דברתי עמכם [סוף פרשת יתרו] והמשיך לחזור ולהזהיר על עבודה זרה לא תעשון אתי [שם כג] וצווה אותו 'ואלה המשפטים אשר תשים לפניכם' [כל פסוקי פרשתנו].

ולפי זה יוצא דבר פלא: מה שהיה חשוב לה' לדבר עם משה עוד באותו יום של מתן תורה, היה שחרור העבד העברי אחרי שש שנים – דבר שכלל לא היה רלוונטי אז, כאמור.

הפלא גדול יותר לשיטת רש"י: רש"י סובר כי ה' אמר את הפרשה הזו למשה רק כשעלה לשמים לארבעים יום. כך שהדברים התרחשו בפועל אחרי הפסוקים הבאים בסוף הפרשה ומספרים על עליית משה. ובכך נמצא דבר עוד יותר מעניין: התורה ראתה צורך חשוב **להעביר את הדברים ממקום נתינתם** ולקבוע אותם דווקא כאן, בסמוך למתן תורה.

שמות לא, יח [ירידת משה עם הלוחות ב"ז בתמוז]: וייתן אל משה ככלתו לדבר אתו בהר סיני, שני לחות העדת לחות אבן - רש"י: ככלתו לדבר אתו – **החוקים והמשפטים שב'ואלה המשפטים'**.

והשאלות מתבקשות: מה המסר הגדול בבסיס זכות העבד לצאת, וחומרת בחירתו להישאר שם?

ג. לפני שמתקדמים לעניין עצמו, חובה להתייחס להערה חשובה: הדיון על מהפכת זכויות העבדים מעלה שאלה גדולה: **מדוע התורה לא שוללת לחלוטין את העבדות?** היות שהתורה מתנגדת כל-כך לעבדות בהיותה 'תורת חסד' – עד שהעבד שבוחר להישאר בעבדותו נרצע באוזנו בהשפלה - מדוע אינה שוללת את עצם מציאות העבדות? במיוחד לגבי עבד כנעני שעבדותו היא לעולם?

מדובר בשאלה שהעסיקה את הרבנים בארצות הברית בתקופת המאבק על העבדות, בניסיון לגבש את עמדת התנ"ך ביחס לעבדות¹. השאלה חדשה יחסית ולכן לא מצאתי מפרשים חשובים שמתייחסים אליה, ובכל זאת ראיתי רבנים בני ימינו שכותבים דבר מסתבר בשכל: הרמב"ם כותב במורה נבוכים שישנם דברים שהתורה אינה מסכימה איתם ובכל זאת לא שוללת אותם, משום שהעולם עדיין לא היה כלי לקבל מהפכה כזאת. ובלשונו (חלק ג פרק לב): "מחמת החשש מה שאין יכולת לנפש לקבלו כפי הטבע... הסב ה' אותם מן הדרך הישרה שהיא הייתה המטרה הראשונה".

דוגמה ברורה לכך הוא הנושא של "אשת יפת תואר". מצד אחד, זאת הנהגה שלילית לקחת נשים כשלל, אך מצד שני, "דיברה תורה כנגד יצר הרע" והלוחמים באותו זמן לא היו ברמה מוסרית כזו שיכולים לשלוט ביצרם במלחמה. לכן התורה מתירה מצד אחד לקחת אשת יפת תואר, אך מצד שני, שמה הגבלות חזקות (שהיא תשב קודם בבית חודש ימים ותגדל את ציפורניה ותנוול עצמה וכו') ובכך רומזת לאנשי המלחמה שהם עושים דבר שלילי ביותר. (ואף סומכת את דיני "בן סורר ומורה" ורש"י מביא דברי חז"ל כי מי שלוקח יפת תואר לתאוותו, הילדים צומחים כאלו).

וכך בענייננו: באותם ימים לא היה שייך לשלול את עצם מושג העבדות, משום שעולם העבודה התבסס על **ידיים עובדות**. לא היו מכונות ייצור והכול היה מבוסס על תפקוד העובדים. ולכן העולם לא היה מסוגל לקבל מהפכה כזו בה העובדים הם שכירים בלבד ומגיעים לעבודה מתי שמתחשק להם. לכן מחוללת התורה מהפכה מסוג אחר: היא מצמצמת ומגבילה מאוד את דיני העבדות, וכן מחוללת היסטוריה בכך שמעניקה זכויות סוציאליות מפליגות לעבד – הן העברי והן הכנעני, וסומכת על כך שבני האדם יפתחו רגישות מוסרית גדולה יותר במהלך הזמן.

עד כאן בעניין זה, וכעת שבים אל השאלה המרכזית: מדוע העידן החדש שאחרי מתן תורה, מתחיל בזכות ומצוות העבד העברי לצאת לחופשי אחרי שש שנים?

¹ <https://sites.google.com/site/reshitkatzir/eiyunim-bahagut-yehudit/the-bible-view-of-slavery>

ד. מספרים על רב שנכנסה אליו אישה אלמנה בבכיות נוראות. היא שוכרת דירה אצל יהודי עשיר ואין לה לשלם שכירות והוא מאיים לזרוק אותה ושלוש ילדיה לרחוב. נכמרו רחמי הרב והוא הלך לביתו של אותו עשיר לשוחח אתו. האיש פתח את הדלת והזמין את הרב בכבוד להיכנס פנימה. זה היה לילה קר והעשיר רצה לשבת על יד התנור. אך הרב סירב להיכנס ואמר שידבר בכניסה.

הרב התחיל עם 'דבר תורה' קטן, והדבר תורה נמשך ונמשך והגביר חש שהוא קופא מקור. רגליו רעדו, שיניו נקשו והוא רמז לרב שאינו יכול לעמוד עוד, אך הרב התעקש להציג אמרות יפות על פרשת השבוע ועוד לא הגיע אל הנושא החשוב בשבילו דפק בדלת.

אחרי דקות ארוכות, הרב פנה לספר על אותה אישה אומללה וביקש את עזרתו. "נו, אז למה לא יכולנו להיכנס הביתה, שאל הגביר? למה אנחנו מדברים ברחוב?" - "כי אם אדבר אתך על יד התנור, אמר הרב, לא תוכל להבין את האומללות של האישה שתיזרק לרחוב הקר עם ילדיה. עכשיו אתה מסוגל לחוש בעצמך מה יקרה לה אם תסרב לרחם עליה"...

ראיתי מבארים בדרך צחות כי הקב"ה ידע שהאדון יתקשה לקבל את הציווי לשחרר את העבד אחרי שש שנים. כל אחד שמחזיק עוזרת בית מכיר את התחושה כלפי עובדת שכבר מכירה את הבית ואפשר לסמוך עליה. היא יודעת איפה חומרי הניקיון ואיך בעלת הבית אוהבת לסדר את המטבח וכו'. ולהכניס עוזרת חדשה זה חצי שנה חפיפה... ולכן האדון יסרב לשחרר את העבד אחרי שש שנים.

לפיכך מצווה התורה על דיני זכויות העבד עכשיו, **מיד אחרי יציאת מצרים**, כשבני ישראל עוד זוכרים היטב על בשרם את הכאב וההשפלה בהיותם עבדים נחותים ולכן הדברים יפלו על אוזניים כרויות.

עד כאן בדרך צחות, אמנם באמת יש בזה עומק נפלא: ישנו ספר חשוב בשם "מגלה עמוקות". הוא נכתב לפני כחמש מאות שנה על ידי הרב נתן נטע שפירא, שהיה רב ומקובל גדול בפולין. המגלה עמוקות מתייחס לתעלומה מרתקת שנידונה במפרשים רבים:

התורה מגדירה את העבד בשם מוזר: "עברי". וזה פלא גדול, משום שהכינוי "עברי" לא מופיע בכלל אחרי מעמד הר סיני. בעוד שלפני מתן תורה, התורה מכנה את זרע האבות בשם "העבריים", על שם אברהם אבינו שהגיע "מעבר הנהר", הנה לאחר מתן תורה, לא מופיע בשום מקום הכינוי הזה והיהודים מכונים תמיד בשם "ישראל". "שמע ישראל, דבר אל בני ישראל".

3. רבנו בחיי כא,ו: למה לא אמר 'כי תקנה עבד ישראל' והיה ראוי שיאמר כן?

אומר המגלה עמוקות רעיון חריף: התורה רוצה לרמוז את **הסכנה בשעבוד עברי לעבד**, שכן כל **גלות מצרים** התרחשה בגלל שעבוד "איש עברי". נחזור מעט אחורה וניזכר כי השבטים שללו את חירותו של יוסף ומכרו אותו כעבד נקלה, והכינוי של יוסף בהיותו עבד הוא "העברי" ("הביא לנו איש עברי לצחק בנו", "ושם אתנו נער עברי") וכתוצאה מכך יוסף התגלגל למצרים וכולנו התגלגלנו בעקבותיו אל גלות מצרים. כך **ששליטת החירות של עברי אחד הובילה את כל ישראל לעבדות**. ומכאן אמור האדון להבין את חומרת השעבוד ולהקל עם העבד.

מגלה עמוקות פרשת משפטים: פרשה זו של משפטים באה להודיע שגלות מצרים הייתה עבור יוסף הצדיק, וכן פתח מתחילה 'כי תקנה עבד עברי' [ויוסף נקרא 'עבד עברי'].

[יש להעיר כי הדברים קשורים מאוד לפרשה הנוספת שקוראים השבוע, פרשת "שקלים". אחד ההסברים לכך שקוראים פרשה זו בכניסה לחודש אדר הוא **לתקן את חטא מכירת יוסף**.

הנה מובא במגילת אסתר כי המן שקל על גנזי המלך "עשרת אלפי כסף". למה הוא העריך אותנו דווקא בערך הזה? **תוספות מגילה יג,ב: שמעתי שעשרת אלפים ככר כסף עולים חצי שקל לכל אחד מישראל, שהיו שש מאות אלף כשיצאו ממצרים ואמר שייתן לאחשוורוש כל פדיונם**.

מה היה אכפת להמן ממחצית השקל? מוסבר בירושלמי וברבנו בחיי כך: המן רצה לקטרק על ישראל עם חטא הפילוג של מכירת יוסף. כתוב שהאחים מכרו את יוסף ב"עשרים כסף", שהם "חמשה שקלים" וכך יוצא שכל אחד מעשרת האחים שעמדו שם קיבל לכיסו מחצית השקל. בא המן ונתן מחצית השקל כנגד כל ראש יהודי ובכך מתכוון לעורר שוב את הפילוג ההוא בעם ישראל.

וכדי לכפר על קטרוג המן, נותנים לפני פורים מטבע מחצית השקל כדי לתקן את חטא הפירוד. יתירה מכך: הרבי מליובאוויטש מבאר בעומק רב את הסיבה שנותנים דווקא "מחצית השקל" ולא כרגיל שקל שלם. אלא בכך מתקנית את מהות החטא ומגדירים את הקשר העמוק בינינו, עד שכל יהודי הוא "מחצית" בלבד ורק ביחד עם חברו נעשה "שלם".

ירושלמי שקלים ב,ג: לפי שמכרו בכורה של רחל בעשרים כסף ונפל לכל אחד ואחד מהם טבעה [שתי כסף שהוא מחצית משקל הקודש], (ורצה המן לקטרק ולהזכיר חטא זה ונתן מחצית השקל כנגד כל אחד מישראל, רבנו בחיי פקודי לח,כה) לפיכך יהיה כל אחד ונתן מחצית השקל.

ליקוטי שיחות כ/189: אחד העניינים שנרמז בנתינת "מחצית השקל", הוא ההדגשה על ה"מחצית" (ולא עשרה גרה וכיוצא בזה), יהודי מרגיש שהוא כשלעצמו רק מחצית וכדי להיות דבר שלם, הוא מתאחד עם אדם נוסף. וההרגשה הזו מתקנת את חטא מכירת יוסף, שסיבתו הייתה היפך האהבה.

עד כאן הסבר אחד ביחס להקדמת דיני עבד עברי מיד לאחר מתן תורה. אולם ישנו הסבר נוסף, מרומם מאוד, הקשור בתכלית חיינו כעת בהווה: כל תכלית יציאת מצרים ומתן תורה נועדו לכך שהאדם יהיה חופשי, שהוא יהיה שולט בזמן שלו ומכוון אותו אל הדברים החשובים. ואילו העבד עושה את הדבר ההפוך: הוא מוותר מרצונו על השליטה בחייו ובזמנו.

ה. נפתח בסיפור רב עוצמה (שלוחו כמותו, הרב אהרן דב הלפרין, עמוד 185): העיר אנטוורפן בבלגיה התברכה ביהודים עשירים ולעתים קרובות מבקרים בה מגיסי כספים עבור מוסדות שונים. פעם הגיע העירה הרה"ח אליהו פרידמן ז"ל מצפת במטרה לגייס כסף עבור ישיבת חב"ד בצפת והוא ביקש סיוע מהשליח בעיר, הרב שבתאי סלביצקי.

הם ניגשו ביחד לדפוק אצל כמה יהודים עשירים ונכנסו למשרדו של איש עסקים חשוב בשם ר' אשר מילגרום. כששמע האיש שמטרת הנתינה היא עבור מוסד חב"ד, הביטיח מיד לתת סכום גדול, אך ביקש קודם לספר סיפור: פעם יצא מכרז על סחורה מסוימת בשווייץ והתלבטתי האם לקנות את הסחורה או שמא מחירה צפוי לרדת. החלטתי לשאול את הרבי מליובאוויטש והרבי ענה כך: תעריך את הסכום שאתה אמור להרוויח מהעסקה ותניח בצד עשרים אחוז מהרווח המוערך, אחר כך תקנה את הסחורה וה' יעזור שכל התכניות שלך יתממשו.

נסעתי לשווייץ, השתתפתי במכרז וזכיתי, והתכנית שלי הייתה להמתין זמן קצר שהערך של הסחורה בשוק יעלה ואז למכור אותה ברווח. בינתיים נסעתי לחופשה וכשחזרתי, הופתעתי לראות שהמחיר לא השתנה. חלף עוד זמן וגיליתי לתדהמתי כי המחיר בשוק יורד. הסחורה ירדה בחמישה אחוזים ובעוד שלושה אחוזים. כמובן, כבר לא חשבתי על רווח ורק למנוע הפסד כבד. נו, אני סוחר שלא יודע חוכמות וכתבתי לרבי מכתב חריף עם תלונה על ההבטחה שלא התקיימה.

והנה הפתעה: כעבור כמה ימים אני מקבל מכתב מהרבי ובו כותב 'התורה מבטיחה עשר בשביל שתעשר ולכן אין לך מה להתפעל מירידת המחיר. עליך להתאזר בסבלנות'. אחרי תקופה קצרה המחיר חזר והתאזן ואני החלטתי למכור מיד כדי לצאת בלי הפסד. שאלתי את הרבי אך שוב הופתעתי: קיבלתי הוראה לשמור על הסחורה. ואכן, הזמן עבר והמחיר עלה פי כמה ואני הרווחתי יותר ממה שתכננתי בהתחלה.

סיים ר' אשר את סיפורו: "זה שמחיר הסחורה עלה – זה לא נס גדול. כך טבעו של השוק, פעם עולה ופעם יורד. הנס הוא הביטחון של הרבי שלא מפסידים ממצווה. הנחרצות בה קבע כי העולם מוכרח

לפעול בהתאם לגדרי התורה. ועכשיו, סיים ר' אשר, עוד לא סיימתי לחלק את כל העשרים אחוזים שהרווחתי מאותה עסקה ואתן לכם חלק מהסכום..."

אומר הרבי מליובאוויטש רעיון כביר: המהפכה של יציאת מצרים ומתן תורה נועדו להפוך יהודי לבן חורין. כלומר, לאדם כזה ששולט בזמן שלו וחופשי לעשות את רצון ה'. וכאן מגיע אותו איש עני ומחליט להכניס את עצמו מרצונו החופשי תחת כבלי העבדות. הקב"ה הוציא אותו ממצרים והוא חוזר בחזרה למצרים. הוא הופך את עצמו מבחירה למשועבד תחת עול האדון וכך יהפוך להיות בוודאי מוגבל מלימוד התורה וקיום המצוות, שהרי הוא מאבד את השליטה על הזמן שלו.

ולהעיר שעד"ז מבאר רבנו בחיי דבר מבהיל: הבאנו קודם את השאלה, מדוע העבד נקרא "עברי" ולא 'ישראלי' כמו אחרי מתן תורה? מבאר רבנו בחיי, שאדם שנכנס לשעבוד מרצונו – הוא מחזיר את עצמו למעמד ומצב שלפני מתן תורה ולכן מתאים לקרוא לו באותו כינוי בו נקראו ישראל במצרים.

4. רבנו בחיי שם: ולפי דעתי מפני זה לא אמר 'כי תקנה עבד ישראל'... בעבור כי ישראל הוא השם הנכבד שנתקיים בנו אחרי מתן תורה, והנה זה הולך כנגד מה ששמע במתן תורה ואיננו ראוי שיקרא בשם ישראל וקראו הכתוב בשם 'עברי' הוא השם שהיה לישראל במצרים באין להם תורה.

ועוד רעיון חזק מובא במפרשים: המילה "מרצע" היא בגימטרייה 400, כמו מספר השנים שבני ישראל היו אמורים להיות במצרים. ולכן העבד שבחר מרצונו להישאר בעבדות, הוא בוגד בנס יציאת מצרים ולכן נענש עם אותו מרצע שמסמל את גלות מצרים.

מהרש"א קידושין כב: איתא בתוספות (שם) שמרצע בגימטרייה 400 ולפי שהיו ישראל עבדים 400 שנה וגאלם הקב"ה והלך זה וקנה אדון לעצמו – ירצע במרצע העולה כך. ובכך מובן מה שדווקא בעניין זה נאמר 'אוזן זו ששמעה בהר סיני' ולא גם בעבירות אחרות.

וכאן מוסיף הרבי מליובאוויטש נקודה נהדרת: כעת נבין את העובדה שהעבד יוצא לחירות בשנה השביעית. מה הרעיון של השביעי? יש בכך רמז נהדר ועכשווי ביותר: לפחות ביום השבת יהודי צריך להיות חופשי. היות שכולנו הופכים בסופו של דבר להיות "עבדים מודרניים", אין לנו זמן לכלום, אין זמן ללמוד, אין זמן להתפלל, לא רואים את בן הזוג ולא שומעים את בן הילדים, לכן באה התורה ואומרת: לפחות ביום השבת צא לחופשי ותשכח לגמרי מענייני העסק.

וכל שכן וקול וחומר אחרי שעברו שש שנים בתוך העבדות. הנה סדר הדברים היה, שהיו רוצעים את אוזן העבד לאחר שש שנים כשבחר להישאר עבד. ולכאורה אם סיבת הרציעה היא משום 'אוזן ששמעה על הר סיני' מדוע רוצעים אותו רק אחרי שש שנים ולא מיד כשנכנס לעבדות?

אולם כל עוד העבד נכשל וגנב או מכר את עצמו מחמת עניותו, אפשר ללמד עליו זכות שלא הבין את משמעות העבדות. אולם אחרי שש שנים בהן איבד לגמרי את עצמאותו, הוא אמור לברוח מהעבדות. פותחים לך דלת לצאת², וכיצד אתה בוחר באופן מודע להישאר שם?

כעת נוכל להבין דבר מרומם: הובאו כאן דברי רש"י בשם "רבי יוחנן בן זכאי" – "אוזן זו ששמעה בהר סיני כי לי בני ישראל עבדים והלך ומכר עצמו לעבד וכו'". נשים לב שרש"י מקפיד לצטט את שם בעל המאמר, "רבן יוחנן בן זכאי". מדוע?

משום שרש"י יורד ללבו של העבד (ושל העבד המודרני בימינו): יהודי יכול לטעון בצדק כי קשה לו להשתחרר מהעבדות בשנה השביעית. "אהבתי את אדוני ואת אשתי". ובמונחים של ימינו: אני מחויב כל כך לפרנסת המשפחה שאין לי מנוחת הנפש להשתחרר. לכן מצטט רש"י את בעל המאמר – ריב"ז - ואיש לא יחיה בתקופה יותר קשה ממנו.

² בכך מבאר הכלי יקר את העובדה שרוצעים את אזנו על יד הדלת. שכן פתחו לך דלת לצאת מהעבדות ומה אתה נשאר שם.

ריב"ז חי בתקופה הנוראה של החורבן השני, כאשר הגמרא מספרת סיפורים נוראים (גיטין נו ואילך) על העוני הנורא ששרר אז. כמו הסיפור על אותה אישה עשירה בשם מרתה בת בייתוס ששלחה את העבד לקנות קמח לבן. הוא חזר ואמר שאין קמח לבן רק שחור. שלחה אותו לקנות שחור ואמר שגם זה כבר נגמר ונשאר רק שעורים. שלחה לקנות שעורים וגם הוא כבר נגמר. הלכה מרתה בעצמה לחפש אוכל ומצאה דבלות, תאנים יבשות, היא מצצה אותם ומרוב האסטניסיות שלה, נפלה ומתה.

ובכל זאת, דבר לא מנע מריב"ז להיות חופשי מטרדות החיים ולהתמסר ללימוד התורה. יתירה מכך: הגמרא מספרת שם את הסיפור הידוע, כיצד התחפש לאדם מת וכך יצא מירושלים כדי להיפגש עם אספסינוס ולבקש את עתיד עולם התורה, "יבנה וחכמיה". ולכן ריב"ז יכול להוות השראה לכולנו, שאפשר גם אפשר להשתחרר מהעבודות ולפנות זמן לדברים החשובים. זה רק צריך להיות חשוב.

ליקוטי שיחות יא/7-96: תלמיד ממולח יכול לטעון למה העבד נענש בעונש חמור כל כך? הנה כל עניינו של רבן יוחנן בן זכאי היה לימוד התורה, הגם שהיה בעת החורבן ובמצב של עניות ודחקות, ובכל זאת אמרו חז"ל ש'ארבעים שנה עסק בפרקמטיא וארבעים שנה למד וארבעים שנה לימד, ולא הלך ד' אמות בלי תורה', ובשעת החורבן דאג שתתקיים תורה בישראל וביקש 'תן לי יבנה וחכמיה'.
ודבר זה הורה ריב"ז לכל אחד ... שזה תכליתו של כל אדם גם של בעל עסק ועיקר עניינו בחיים.

יש הטורדים כל כך בעסקיהם הגשמיים במשך ששת ימי החול עד שהם 'עבדים לעבדים', כאדם הקונה אדון לעצמו למשך שש שנים. וגם בבוא 'יום השביעי', יום השבת קודש בו צריכים לצאת לחופשי, לשבות ולנוח מכל ענייני חול – אינם רוצים לצאת חופשי משעבודם לענייני העולם. ועל זה באה ההוראה: 'כי לי בני ישראל עבדים', עניינו של האדם הוא עבודת השי"ת בלימוד התורה וקיום המצוות, ולכן הקב"ה נותן לו הכוח שגם בימי החול אינו משועבד לענייניו הגשמיים, וכשבא יום השבת קודש מבדיל ומגביה עצמו לגמרי מענייני חול.

ונסיים בסיפור מיוחד במינו, קשור גם עם יום כ"ב בשבט שיחול השבוע, שלושים שנה להסתלקות הרבנית חיה מושקע ע"ה: אחרי אירוע-הלב בשמיני עצרת תשל"ח, הוזמן לטפל ברבי, רופא לב יהודי משיקגו בשם ד"ר איירה וייס. הוא דבק ברבי, התמסר מאוד לרפואתו וזכה לרגעים של קירוב. פעם פתח הרופא את סגור ליבו וביקש עצה: ברמה המקצועית הוא זוכה להצלחה פנומנלית. הוא מנתח ניתוחי לב מורכבים, הוא מוזמן להרצאות בכל העולם וכל חלומותיו התגשמו. אך ברמה המשפחתית הוא מאוד לא מסופק. הוא כמעט לא רואה את אשתו וילדיו – ואינו יודע כיצד לתווך בין שני העולמות.

הרבי ענה כך: אספר לך מה אני עושה. אני מקפיד לשבת עם הרבנית לשתות כוס תה מדי ערב וערב, והזמן הזה קדוש אצלי כמו הנחת התפילין.

**כתיבת השיעור והפצתו באופן חופשי
מתאפשרת בתמיכתם של שלוחי רבנו ברחבי תבל
ובחסותו האדיבה של הנגיד החסידי
ר' שניאור ורעייתו יוכבד שיחיו מינסקי
להצלחה רבה בכל ענייניהם
ולעילוי נשמת מרת
שיינא בעשא בתיה בת יוסף דב**